

مجله‌ی برنامه ریزی و توسعه گردشگری

سال اول، شماره‌ی ۲، پاییز ۱۳۹۱

صفحات ۱۵۲-۱۳۱

بررسی تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بر سرمایه‌ی اجتماعی (مورد مطالعه: روستاهای لیره سر و سیاوَرز شهرستان تنکابن)

غلامرضا خوش فر*

مریم عبدالله پور**

سارا کریم زاده***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۶/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۲۸

چکیده

اثرات گردشگری خانه‌های دوم، به سه دسته‌ی اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقسیم شده است. در مقاله‌ی حاضر، مسأله‌ی اصلی اثرات اجتماعی گردشگری خانه‌های دوم است. هدف این مطالعه، سنجش تأثیر وجود گردشگری خانه‌های دوم به عنوان یک پدیده‌ی معاصر در سکونتگاه‌های روستایی، بر تغییرات میزان سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن در میان ساکنان این مناطق است. روش تحقیق، پیمایشی و جامعه‌ی آماری، روستاهای واجد و فاقد خانه‌ی دوم در سطح شهرستان تنکابن بوده است. حجم نمونه‌ی آماری، ۲۲۸ نفر است که از ساکنان ۱۵ سال به بالای روستاهای سیاوَرز (واجد خانه‌های دوم) و لیره سر (فاقد خانه‌ی دوم) به شیوه‌ی تصادفی سیستماتیک انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌ی محقق ساخته جمع‌آوری شد. اعتبار سؤالات با استفاده از اعتبار محتوایی (از نوع صوری) و پایایی ابزار سنجش با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۷۸) مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی در هر دو روستا از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ لکن جزئیات نتایج نشان داد که مؤلفه‌های مشارکت اجتماعی رسمی، اعتماد اجتماعی و اعتماد نهادی در روستای سیاوَرز (دارای خانه‌های دوم)، به طرز معنی‌داری از روستای لیره سر (فاقد خانه‌ی دوم) کمتر است. همچنین نتایج نشان داد که سطح تحصیلات و میزان درآمد ساکنان روستای سیاوَرز (دارای خانه‌های دوم)، به طرز معنی‌داری بیشتر از روستای لیره سر (فاقد خانه‌ی دوم) است. گسترش خانه‌های دوم با اثرات اقتصادی مثبت (افزایش سطح تحصیلات و میزان درآمد) و پیامدهای اجتماعی منفی (کاهش در مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی)، معماگونه و متناقض‌نما به نظر می‌رسند و در این زمینه به تحقیقات بیشتری نیاز است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی، گردشگری خانه‌های دوم، اعتماد، مشارکت، شبکه‌ی روابط اجتماعی، تنکابن.

* نویسنده مسئول - استادیار گروه علوم اجتماعی و سیاسی دانشگاه گلستان (khoshfarf@yahoo.com).

** دانش آموخته کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه مازندران.

*** دانش آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور تهران.

مقدمه

سرمایه‌ی اجتماعی، یکی از مفاهیمی است که امروزه نه تنها در سطوح دانشگاهی، بلکه در زندگی روزمره و سیاست‌گذاری‌ها گسترش چشمگیری داشته است. مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی، اشاره به شبکه‌های روابط اجتماعی دارد که باعث تسهیل کنش جمعی و کسب منفعت متقابل می‌شود (پاتنام^۱، ۲۰۰۰: ۱۲۳). تلاش جوامع در جهت افزایش اعتماد، مشارکت مدنی و مشارکت اجتماعی، باعث بهبود روابط اجتماعی و اعتماد بین افراد و نیز افراد با سازمان‌ها و دولت‌ها خواهد شد و این وضعیت کمک می‌کند تا جوامع از حداکثر نیروی انسانی و مادی در جهت توسعه استفاده نمایند. در نقطه‌ی مقابل آن، جوامعی که میزان مشارکت مدنی و اجتماعی و اعتماد متقابل بین افراد و افراد با سازمان‌ها پایین باشد و شکلی از بدبینی و بی‌اعتمادی بین آنان وجود داشته باشد، سبب می‌شود تا دستیابی به توسعه امکان‌پذیر نباشد. در دولت‌های امروزی، بحث سرمایه‌ی اجتماعی در کانون مباحث سیاسی قرار دارد و در حال حاضر، بحث زیادی در مورد اهمیت برای ثبات و انسجام اجتماعی صورت می‌گیرد. در واقع استفاده از سرمایه‌ی اجتماعی با توجه به روند جهانی شدن و تضعیف نقش دولت‌های ملی به عنوان راه حلی قابل اجرا در سطح اجتماعات محلی برای مشکلات توسعه، مورد توجه سیاست‌گذاران و مسئولان سیاست اجتماعی قرار گرفته است.

برنامه‌های توسعه‌ی روستایی نیز، بدون توجه به شبکه‌ی روابط اجتماعی در روستاها و بحث مشارکت و دیگر پارامترهای سرمایه‌ی اجتماعی نمی‌تواند به اهداف از پیش تعیین شده و در زمان معین برسد. در نتیجه توجه به سرمایه‌ی اجتماعی در اجتماعات روستایی از یک طرف می‌تواند سبب تسهیل روند اجرای پروژه‌های توسعه‌ای و از طرف دیگر، باعث کاهش آسیب‌های این پروژه‌ها شود (قلی‌پور، ۱۳۸۶: ۳).

یکی از پدیده‌هایی که روستاها به ویژه با توجه به وضعیت گردشگری در مناطق روستایی، با آن مواجه هستند، «خانه‌های دوم» است. خانه‌های دوم به خانه‌هایی گفته می‌شود که به وسیله‌ی خانوارهای ساکن در نقاط دیگر خریداری یا به مدت طولانی اجاره می‌شود. چنین خانه‌هایی معمولاً در نواحی روستایی قرار دارند و برای مقاصد تفریحی استفاده می‌شوند و دارای اسامی خانه‌های آخر هفته و خانه‌ی تعطیلات نیز هستند (مهدوی حاجیلوئی و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۱-۱۹). خانه‌های دوم، مسکنی است که به طور موقت و در مدتی از سال، برای مقاصد تفریحی و فراغتی استفاده می‌شود (باقرزاده، ۱۳۹۱: ۱۱). تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان طی سده‌های اخیر

به ویژه در زمینه‌ی افزایش جمعیت، گسترش شهرنشینی، توسعه‌ی راه‌های ارتباطی و وسایل حمل و نقل، افزایش اوقات فراغت و بهبود رفاه اجتماعی منجر به توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی یا گردشگری روستایی شد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴۷). گردشگری روستایی به عنوان یکی از انواع گردشگری، همراه با اقامت و بیتوته در نواحی روستایی است که رایج‌ترین آن، اقامت در خانه‌های دوم است. به همین دلیل، شکل-گیری و گسترش خانه‌های دوم، امروزه به عنوان مهم‌ترین پیامد توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی است (رضوانی، ۱۳۸۲: ۶۰). با توجه به ماهیت پدیده‌ی گردشگری (خانه‌های دوم)، بروز تغییرات زیست‌محیطی و اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از گسترش آن در نواحی روستایی اجتناب‌ناپذیر است. گردشگری خانه‌های دوم به عنوان یک پدیده، عامل مهمی در ایجاد تغییرات فضایی و کالبدی و نیز اجتماعی و فرهنگی به ویژه در مناطق روستایی محسوب می‌شود. ایجاد تغییر در روابط اجتماعی و دگرگونی شبکه‌های روابط اجتماعی، از جمله تحولاتی است که با ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در اجتماعات محلی قابل پیش‌بینی است.

در ایران نیز پدیده‌ی گردشگری خانه‌های دوم، با رواج گردشگری روستایی در نواحی کوهستانی و مجاور شهرهای بزرگ و همچنین سواحل دریای خزر - بالأخص کرانه‌های غربی خزر- با هدف گذراندن اوقات فراغت، رشد چشمگیری داشته است؛ به طوری که در غرب مازندران حتی منظرهای روستایی را نیز تحت تأثیر قرار داده است. در واقع می‌توان گفت که نواحی روستایی، منبعی آسیب‌پذیر و مستعد تغییرات زیست-محیطی و اجتماعی و اقتصادی تحت تأثیر گردشگری خانه‌های دوم هستند؛ به طوری که برنامه‌ریزان گردشگری معتقدند، جامعه‌ی میزبان برای رشد و توسعه‌ی گردشگری ظرفیت معینی دارد و رشد فراتر از حد ظرفیت آن، منجر به اثرات منفی اجتماعی و زیست‌محیطی خواهد شد و پس از مدتی، کاهش منافع سرمایه‌گذاری‌های گردشگری را به دنبال خواهد داشت (فردلین^۱، ۲۰۰۵؛ قدمی، ۱۳۸۹). به ویژه تجربه نشان داده است که هر جا گردشگری به طور خود جوش و اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر رشد کند، پیامد نامطلوبی به بار آورده است و در دراز مدت، مشکلات آن بیشتر از فواید آن شده است (شارپلی، ۱۳۸۰: ۷۳).

بدیهی است که گسترش گردشگری خانه‌های دوم در مناطق روستایی، علاوه بر اثرات اقتصادی و زیست محیطی، دارای اثرات و پیامدهای مثبت و منفی اجتماعی و فرهنگی نیز هست که حائز اهمیت بسیار بوده است و شناخت آن می‌تواند به توسعه و بهبود وضعیت مناطق روستایی از جنبه‌های کالبدی، زیست‌محیطی و اقتصادی نیز

کمک شایانی نماید. بنابراین، با عنایت به خلأ محسوس مطالعات اجتماعی در خصوص اثرات گسترش گردشگری خانه‌های دوم در مناطق روستایی و نیز با عنایت به جایگاه و نقش ویژه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار نواحی روستایی، ضرورت و اهمیت پرداختن به این موضوع توجیه می‌پذیرد.

حال با عنایت به پیامدها و اثرات مختلف گسترش گردشگری خانه‌های دوم و مسائل و مشکلاتی که به دلیل گسترش این پدیده در مناطق روستایی کشور ایجاد می‌شود، سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که آیا وجود و گسترش پدیده‌ی گردشگری خانه‌های دوم بر سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان اصلی نواحی روستایی تأثیر می‌گذارد؟ اثرات گردشگری خانه‌های دوم بر کدام بُعد سرمایه‌ی اجتماعی بیشتر است؟

پایه‌های نظری پژوهش

تاریخچه‌ی موضوع

رشد و گسترش خانه‌های دوم از پدیده‌های مهم دوره‌ی معاصر است. امروزه در اکثر کشورهای جهان به ویژه در کشورهای پیشرفته (مانند سوئد و سایر کشورهای اسکاندیناوی) این پدیده از رونق زیادی برخوردار است (فیروزنیا، ۱۳۹۰: ۱۴۹). برخی از متخصصان خانه‌های دوم را با مفهوم «خرده شهرگرایی فصلی»^۱ پیوند می‌زنند و آن را ذیل این مفهوم توضیح می‌دهند. مقبولیت و فراوانی خانه‌های دوم اساساً پدیده‌ای است متعلق به بعد از سال ۱۹۴۵ که ناشی از ترکیبی از درآمد کافی که بتواند به اقلام غیر اساسی اختصاص یابد و وقت آزاد کافی برای اینکه این درآمد در راه فعالیتهای اوقات فراغت مورد استفاده قرارگیرد، می‌باشد. در گذشته، تصرف خانه‌های دوم به بخش کوچک و مرفه جامعه محدود می‌شد. اشرافیت و بورژوازی در انگلستان، فرانسه، سوئد، و سایر کشورهای اروپایی از قرن هفدهم به آن طرف بازگشت از شهر به روستا را ظرف تعطیلات آخر هفته و تابستان موجب شد (فشارکی، ۱۳۷۳: ۱۳۳). شواهد نیز حاکی از آن است که گروه‌های مرفه‌تر در جامعه در برخورداری از سبک زندگی خانه‌ی دوم غلبه دارند، چنانکه جدول شماره ۱ نمایشگر این مطلب است. این تابلو درصد مالکیت گروه‌های اجتماعی-اقتصادی که در سال ۱۹۶۴ مالک خانه‌های دوم در فرانسه بودند را نشان می‌دهد.

ملوین وبر^۲ (۱۹۶۸) پیشگویی کرده است که مسیرهای جدید برای تحرک شخصی افزایش یافته و شدت بیشتری خواهد یافت به طوری که خانواده‌های چند خانه‌ای و چند ماشینی در آینده به مراتب متعددتر خواهد شد و بدین وسیله شهر و روستا را در نواحی بزرگ پشت شهری به یکدیگر متصل می‌کند (فشارکی، ۱۳۷۳: ۱۳۴).

1- Seasonal Suburbanization
1-Melvin Vebber

جدول (۱): درصد خانواده‌های مالک خانه‌های دوم در فرانسه از طریق گروه بندی اجتماعی - اقتصادی در سال ۱۹۶۴

درصد خانواده‌های مالک خانه دوم	گروه بندی اجتماعی - اقتصادی
۱	زارعین
۰	مزدگیران کشاورزی
۱۲/۱	استخدام شدگان در صنعت و تجارت
۱۸/۸	مشاغل آزاد و مدیریتهای طراز اول
۱۳/۸	مدیریت سطح متوسط
۱۰/-	کارکنان دفتری
۵/۲	کارکنان یدی
۲	پرسنل خدماتی (خانگی)
۱۱/۱	سایر افراد استخدام شده
۴/۷	پرسنل غیر فعال

منبع: کلوت^۱ (۱۹۶۹، ۴۴۰)

برخی از صاحبانظران مطالعات روستایی برای تبیین و توصیف ابعاد مختلف گسترش گردشگری خانه‌های دوم از پدیده جدیدی در این زمینه تحت عنوان «پدیده بازگشت به روستا» نام می‌برند. «پدیده بازگشت به روستا حرکتی است که در کشورهای صنعتی روز به روز ابعاد گسترده تری می‌یابد. به طور کلی عناصر این حرکت را اعم از فصلی یا دائم می‌توان به گروه‌های زیر تقسیم کرد:

۱- مهمانان فصلی روستایی الاصل؛ ۲- مهمانان فصلی نا آشنا؛ ۳- مهمانان آخر هفته؛ و ۴- بازنشستگان شهری مقیم روستا (وئوقی، ۱۳۶۶: ۹۴-۹۷).

پیشینه تحقیق

در دهه‌های گذشته تحقیقات در باره اثرات گردشگری خانه‌های دوم بیشتر بر ابعاد اقتصادی و زیست محیطی گردشگری متمرکز بود. در واقع توجه به بعد زیست محیطی اثرات گردشگری از سال ۱۹۹۲ در کنفرانس ریودوژانیرو آغاز شد. در حدود دو دهه‌ی اخیر موسساتی در اقصی نقاط جهان (استرالیا، کانادا، سوئد، و ...) تلاش خود را بر سنجش اثرات اجتماعی گردشگری بر اجتماعات محلی متمرکز نمودند لکن برای ارزیابی این اثرات روش مناسبی وجود نداشت. بررسی اثرات گردشگری مستلزم پاره‌ای محاسبات و عملیات جهت حمایت از رفاه اجتماع محلی و تأمین دراز مدت توانمندی محصولات گردشگری می‌باشد (آن و همکاران^۲، ۲۰۰۲؛ توینینگ-وارد و باتلر^۳، ۲۰۰۲؛ مک کول و همکاران^۴، ۲۰۰۱).

^۱ - Clout

^۲ - Ahn et al

^۳ - Twinning-Ward & Butler

^۴ - McCool et al

برای سنجش و ارزیابی توسعه گردشگری پایدار، بایستی به همه‌ی عوامل اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی در توسعه‌ی پایدار توجه نمود. مطالعات انجام شده قبلی نسبت به بسط شاخصهای اجتماعی در توسعه گردشگری تمرکز کمتری داشتند (لیز و دیگران^۱، ۲۰۰۶: ۱). مروری بر ادبیات موضوع نشان می‌دهد که درباره اثرات گردشگری به ویژه از دیدگاه اقتصادی و زیست محیطی، تحقیقات خوبی انجام شده است. لکن اخیراً محققان به کشف و توصیف اثرات اجتماعی گردشگری نیز همت گمارده و در این حوزه علمی تحقیقات مهمی نیز صورت گرفته است. در سه دهه‌ی گذشته گردشگری خانه‌های دوم به موضوع مطالعاتی پژوهشگران متعددی از حوزه‌های علمی متفاوت نظیر جغرافیا، گردشگری، برنامه‌ریزی، اقتصاد و جامعه‌شناسی تبدیل شده است (کوپوک^۲، ۱۹۷۷؛ ویلیامز و هال^۳، ۲۰۰۰؛ ویلیامز و هال، ۲۰۰۲؛ به نقل از عسگری و دیگران، ۲۰۱۱: ۳۱). ماتیسون و وال^۴ (۱۹۸۲) در مطالعه خود نتیجه گرفته‌اند که اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری راهی برای تعیین سهم گردشگری در ایجاد تغییر در نظامهای ارزشی، رفتار فردی، روابط خانوادگی، سبک زندگی جمعی، سطوح امنیت، برخورد اخلاقی، تفکر خلاق، آداب و رسوم سنتی و سازمانهای اجتماع محلی می‌باشد (صفحه ۱۳۳). سوفیلد و دیگران^۵ (۲۰۰۴)، معتقدند که عملکرد اجتماعی و فرهنگی شامل کاهش فقر، ارتقاء کیفیت زندگی اجتماعی، بالا رفتن استانداردهای زندگی، افزایش مشارکت محلی، فروش و اشتغال در سطح اجتماع محلی می‌گردد. فردلین لیز و همکاران^۶ (۲۰۰۶) در مجموعه‌ی مطالعاتی مرکز تحقیقات همکاری برای گردشگری پایدار، گزارش تحقیق خود را با عنوان: «بسط یک مقیاس برای ارزیابی اثرات اجتماعی گردشگری درون اجتماعات محلی»^۷، منتشر نمودند. این مطالعه چارچوبی را برای بسط شاخصهای اجتماعی به منظور سنجش اثرات گردشگری بر اجتماعات محلی ارائه می‌نماید. در این تحقیق فهرستی از شاخص‌های بالقوه برای سنجش اثرات اجتماعی و نیز اثرات اقتصادی- اجتماعی گردشگری بر اجتماعات محلی، معرفی شده است. محققان دیگری، همچون: توماس ماسون^۸ (۲۰۰۶)، جان گابریل^۹ (۲۰۰۷) موضوع خانه‌های دوم و تأثیراتی را که بر رفاه اجتماعی و توسعه منطقه‌ای داشته‌اند، بررسی کرده‌اند. وسپالاین و

^۱ - Liz et al.

^۲ - Coppock

^۳ - Williams and Hall

^۴ - Mathieson and Wall

^۵ - Sofield

^۶ - Liz and etal

^۷ - Development of a Scale to Assess the Social Impact of Tourism within Communities.

^۸ - Mason

^۹ - Gabriel

همکاران^۱ (۲۰۰۸) در تحقیق خود پیرامون روندها و اثرات اجتماعی و محیطی گردشگری خانه‌های دوم در فنلاند به این نتیجه رسیدند که تأثیرات اجتماعی و محیطی گردشگری خانه‌های دوم در روستای میزبان شامل تغییر در سبک زندگی (تحرک، مصرف، استانداردهای مسکن)، زمینه‌های اقتصادی-اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی (مشارکت و تعامل) می‌گردد. شاریه^۲ در کتاب شهرها و روستاها، فصلی را به تعریف اقامتگاه‌های ثانویه (خانه‌های دوم) و تأثیرات آن‌ها بر روی روستاها پرداخته است و آن را موج جدیدی می‌داند (شاریه، ۱۳۷۳: ۴۴).

مروری بر مطالعات تجربی انجام شده در باره اثرات گسترش خانه‌های دوم بر جوامع روستایی در ایران نشان می‌دهد که رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) به فرصتها و تهدیدهای گردشگری خانه‌های دوم در مناطق روستایی شمال تهران، ضیایی و صالحی نسب (۱۳۸۷) به گونه شناسی و اثرات کالبدی آن بر نواحی روستایی، عنابستانی (۱۳۸۸) به اثرات کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی، قدمی و همکاران (۱۳۸۹) به ابعاد اجتماعی و امنیتی ظرفیت تحمل حوزه‌ی گردشگری ساحلی، فیروز نیا و همکاران (۱۳۹۰) به اثرات کلی اقتصادی-اجتماعی و کالبدی گسترش خانه‌های دوم، رضوانی و رمضان زاده لسبونی (۱۳۹۱) به تحلیل اثرات زیست محیطی گردشگری خانه‌های دوم بر نواحی روستایی پرداخته‌اند که جملگی موضوعات مورد مطالعه نشان دهنده غلبه‌ی مطالعات در حوزه تخصصی جغرافیایی بوده و بیشتر بر آثار و پیامدهای کالبدی، زیست محیطی و در نهایت اقتصادی تکیه داشته‌اند، لذا کمبود مطالعات اجتماعی در این زمینه کاملاً محسوس است. بنابراین می‌توان گفت که توجه محققان ایرانی اغلب به اثرات کالبدی، زیست محیطی و اقتصادی متمرکز شده و توجه به اثرات اجتماعی گردشگری خانه‌های دوم مورد غفلت قرار گرفته است. برخی از تحقیقات و مطالعات انجام شده در باره موضوع در ایران بدین شرح است:

فشارکی ضمن بررسی گردشگری روستایی، به خانه‌های دوم به عنوان بخشی از گردشگری روستایی توجه نمود. وی تأثیرات اقتصادی خانه‌های دوم شامل: اشتغالزایی، افزایش داد و ستد، کسب سرمایه، و تأثیرات اجتماعی آن را ایجاد رقابت و از بین رفتن پیوستگی جامعه روستایی، تغییر مفهوم کار، تعارض اجتماعی و فرهنگی می‌داند (فشارکی، ۱۳۷۳: ۱۳۴-۱۴۹). حسینی ابری (۱۳۸۰) ضمن اشاره به بهترین نمونه‌های خانه‌های دوم در منظومه‌های روستایی جاجرود، شیرکوه یزد، حاشیه زاینده رود، قمصرکاشان، طبقه مشهد و ... معتقد است که گسترش این پدیده در کشورمان به صورت خودجوش و فاقد نظارت برنامه‌ریزی شده است. رضوانی (۱۳۸۲) در خصوص روند گسترش خانه‌های دوم در

^۱ - Vepsäläinen

^۲ - Shari

نواحی روستایی شمال تهران و تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست - محیطی آن‌ها تحقیق نموده و با توجه به ماهیت این نوع فعالیت و تعامل آن با فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تأثیرات آن را بر جامعه روستایی بسیار متنوع و گسترده می‌داند. رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) در تحقیق خود با عنوان: «گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید»، به این نتیجه رسیدند که گسترش گردشگری و مالکیت خانه‌های دوم پیامدهای زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی مختلفی داشته است. از جمله پیامدهای اجتماعی می‌توان به کاهش جمعیت بومی و دائم و افزایش جمعیت موقت و فصلی روستا و در نتیجه دگرگونی در ترکیب سنی و جنسی و همچنین بروز تضاد و دوگانگی اجتماعی بین جامعه میزبان و میهمان را نام برد. صالحی نسب (۱۳۸۴) تأثیرات خانه‌های دوم را از حیث عدم توجیه اقتصادی، تشدید مهاجرت، محدودیت اراضی کشاورزی، تأثیرات کالبدی-فیزیکی و ایجاد دوگانگی در محیط زیست و نوع سبک معماری تحلیل می‌کند. آمار (۱۳۸۵) در پژوهش خود با عنوان: «بررسی و تحلیل گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی مطالعه موردی بخش خورگام شهرستان رودبار» معتقد است که خانه‌های دوم تحت تأثیر عواملی هستند که موجب توسعه گردشگری می‌شود به عبارت دیگر توسعه و گسترش خانه‌های دوم مدیون توسعه گردشگری در طول زمان است. مهدوی حاجیلویی و همکاران (۱۳۸۷) در تحقیق خود با انجام مطالعات میدانی و تکمیل پرسشنامه در محلات ۸ گانه کلاردشت و ۱۹ روستای پیرامون آن به این نتیجه رسیدند که شکل گیری خانه‌های دوم در نواحی روستایی تأثیر چشمگیری بر دگرگونی‌های اقتصادی و اجتماعی آن داشته است. عنابستانی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ی خود در روستاهای ییلاقی شهر مشهد به این نتیجه رسید که شکل گیری خانه‌های دوم در دهه‌های اخیر با پیامدهای کالبدی گوناگون مانند تغییر کاربری باغات و مزارع، تجاوز به حریم رودخانه‌ها، و تغییر چشم‌انداز روستایی همراه بوده، به گونه‌ای که ۸۶.۵ درصد از خانه‌های دوم در حاشیه بافت کالبدی یا به صورت محله‌ای جدید در کنار روستای موجود احداث شده و در ۴۲ درصد موارد، به تغییر کاربری باغات و مزارع انجامیده است. برای خروج از این وضعیت، راهکارهایی از قبیل مطالعات کاربری زمین، رعایت حریم رودخانه‌ها، و طراحی نظام مدیریت یکپارچه گردشگری ارائه شده است. گلین مقدم (۱۳۸۸) در تحقیق خود در ۴۶ روستای منطقه جنت رودبار رامسر مازندران به این نتیجه رسیده است که ازدحام جمعیت در تابستان، کمبود امکانات، آلودگی‌های زیست محیطی، تغییر در کاربری اراضی و ... از مهمترین پیامدهای منفی گردشگری خانه‌های دوم در این منطقه بشمار می‌رود. صیدایی و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که موضوع خانه‌های دوم جدید بوده، منطقه مورد مطالعه (باغباداران شهرستان لنجان اصفهان) دارای چشم‌انداز طبیعی و جاذبه‌های طبیعی مناسب است، تمایل شهروندان برای گذران اوقات فراغت خود در این

مکان‌ها زیاد است و بخش خصوصی در این مناطق سرمایه‌گذاری‌های مختلفی می‌نماید. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و کالبدی دارای تأثیرات مثبت و منفی در منطقه بوده و ساماندهی فضایی مناسب این مکان‌ها می‌تواند آثار مثبت توسعه‌ای در منطقه داشته باشد. محققان پیامدهای اجتماعی گسترش خانه‌های دوم را؛ تشدید نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و تضاد و دوگانگی اجتماعی بین گردشگران و مردم که سبب به هم خوردن یکپارچگی اجتماعی منطقه شده، قید نموده‌اند.

قطع نظر از مزایای گردشگری روستایی برای جامعه مقصد، هجوم تعداد زیاد گردشگران می‌تواند تأثیرات کوتاه مدت و بلند مدت بر انسجام اجتماعی و فرهنگی جامعه روستایی داشته باشد که از تأثیرات اجتماعی این مسئله می‌توان به: افزایش رفتارهای ضد اجتماعی، تجاوز به حریم ساکنان روستا با افزایش و تراکم جمعیت، آشنایی با عقاید و شیوه‌های رفتاری مخالف ارزشهای سنتی و فرهنگی روستاییان اشاره نمود (فشارکی، ۱۳۷۳: ۱۳۴-۱۴۲). به این موارد می‌توان کاهش انگیزه مشارکت رسمی و غیر رسمی در امور اجتماعی روستا، کاهش اعتماد بین شخصی در روابط اجتماعی، کاهش اعتماد نهادی (اعتماد به نهادها و سازمان‌ها)، کاهش اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به غریبه‌ها)، تغییر در شبکه روابط اجتماعی (ضعیف شدن صمیمیت و معاشرت در بین مردم روستا)، کاهش احساس امنیت در اماکن و فضاهای عمومی و بسیاری از پیامدهای دیگر را نیز اضافه نمود. در مجموع مرور ادبیات مربوط به پیشینه گردشگری خانه‌های دوم، حاکی از جدید بودن این موضوع؛ حتی نسبت به گردشگری به طور عام و گردشگری روستایی به طور خاص است. با نگاهی به تحقیقات انجام شده در باره گردشگری خانه‌های دوم به این نکته پی می‌بریم که اغلب محققان بر ابعاد اقتصادی، کالبدی، زیست محیطی و توسعه منطقه ای متمرکز بوده‌اند و اثرات اجتماعی به ویژه تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بر تغییرات سرمایه‌ی اجتماعی چندان مورد توجه قرار نگرفته است.

مبانی نظری

نظریه‌های حمایت‌کننده از رابطه بین گردشگری خانه‌ی دوم و سرمایه‌ی اجتماعی به طور مستقیم وجود ندارند. بلکه به طور غیر مستقیم از نظرات صاحب‌نظران سرمایه‌ی اجتماعی و پیامدهای گسترش خانه‌های دوم می‌توان سود برد. سرمایه‌ی اجتماعی در دو دهه اخیر به عنوان یک دیدگاه نظری مؤثر پذیرش گسترده‌ای را به دست آورده، و این در حالی است که در مورد تعاریف کلیدی، اجماع نظری در میان متفکران این حوزه حاصل نگردیده است (خوش فر، ۱۳۸۷: ۶۱). نقش مؤثر و بی‌مانند مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی در ساختار روابط بین افراد و گروه‌ها در اجتماع؛ بازده‌های آن همچون گسترش مشارکت، اعتماد و بده‌بستان در جامعه، این مفهوم را در اولویت اول و هدف

توجه سیاستگذاران قرار داده است (شارع پور، ۱۳۸۵: ۱۰۱). مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی موضوع مطالعات وسیع و متنوع نظری و تجربی در سال‌های اخیر بوده و ارتباط آن با سطوح توسعه سیاسی و اقتصادی در سطح کلان، و کارآمدی و موفقیت‌های فردی در سطح خرد، مورد بررسی قرار گرفته است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۲) اغلب محققان علوم اجتماعی در تعریف سرمایه‌ی اجتماعی بر نقش شبکه‌ها و هنجارهای مدنی تأکید دارند. (هیلی، ۲۰۰۱؛ به نقل از شارع پور، ۱۳۸۵: ۱۲) سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان محصول روابط اجتماعی هم به سود کسی که آن را ایجاد کرده است می‌باشد هم به سود دیگران. از طرفی مشارکت به عنوان یکی از مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری، فرایندی اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بعدی، و چند فرهنگی است که هدف آن کشاندن همه‌ی مردم به ایفای نقش در همه‌ی مراحل توسعه است (ازکیا، غفاری ۱۳۸۳: ۲۹۱). به این ترتیب نمی‌توان امتیازات سرمایه‌ی اجتماعی را محدود کرد. پیشرفت نظری مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی مدیون نظریه پردازانی چون: بوردیو (۱۹۹۷)، کلمن (۱۹۹۰)، پاتنام (۱۹۹۳، ۲۰۰۰)، فوکویاما (۲۰۰۰-۱۹۹۵)، پورتز (۱۹۹۸)، هالپرن (۲۰۰۰-۱۹۹۱) و وولکاک (۲۰۰۱) می‌باشد. در باره اثرات سرمایه اجتماعی، پاتنام معتقد است سرمایه‌ی اجتماعی اثرات نیرومندی بر بسیاری از ابعاد گوناگون زندگی ما دارد. برخی از این اثرات عبارتند از: افزایش سطح آموزش و رفاه کودکان، کاهش مرگ و میر، بهبود وضع سلامت، احساس خوشبختی و اعتماد به حکومت و شکل‌گیری تشکلهای بهره‌بردار از زمین به صورت موفق و کارا و با حاکمیت خوب، تندرستی، موفقیت پروژه‌های عمرانی و توسعه زمین‌های مشترک و پتانسیل کنش جمعی در روستا و توسعه اقتصادی و ملی و محلی و همچنین بر رشد درآمد کشورها رابطه مستقیم دارد (فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۲۰۶). به اعتقاد پاتنام، سرمایه‌ی اجتماعی که از هنجارهای همیاری، اعتماد و نهادهای مدنی تشکیل شده، می‌تواند بر سطوح رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی تأثیرگذار باشد. هر چه میزان سرمایه‌ی اجتماعی در جامعه‌ای بالاتر باشد، امکان انجام توافقات و حل اختلافات بیشتر می‌شود. همکاری گروه‌ها و اعتماد میان آنها موجب می‌شود تا منافع همگانی مانند امنیت اجتماعی، بوروکراسی کارآمد و کاهش هزینه‌های نظارت پدید آید (همان: ۲۰۳).

مطالعه‌ی دیدگاه‌های نظری موجود نسبت به گردشگری روستایی و اثرات آنها، می‌تواند تا حدود زیادی روشنگر اثرات پیدایش و گسترش خانه‌های دوم بر سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان نیز باشد. بررسی دیدگاه‌ها و نظریات مربوط به گردشگری خانه‌های دوم و ارتباط آن با توسعه روستایی، حاکی از سه دیدگاه به شرح زیر است:

در دیدگاه اول؛ گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی تلقی می‌شود. در دیدگاه دوم؛ گردشگری روستایی به عنوان یک سیاست باز ساخت سکونتگاه‌های روستایی را مورد توجه قرار می‌دهد. و در دیدگاه سوم؛ گردشگری روستایی ابزاری برای توسعه‌ی پایدار و حفاظت از منابع طبیعی محسوب می‌شود (قادری، ۱۳۸۲: ۱۳۵).

نظریه‌هایی که امروزه گردشگری پایدار روستایی را بر مجموعه‌ای از خانه‌های آخر هفته مطرح می‌نمایند به عوامل مؤثر بر آن به عنوان رهیافتی جامع نگاه می‌کنند و به تقویت جوامع محلی و مشارکت نهادینه شده و توانمند سازی آن‌ها تأکید دارند. گردشگری پایدار در دنیای امروز، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلند مدت گردشگری بدون تأثیرات مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است و توسعه‌ی پایدار گردشگری ابعاد مختلفی مانند پایداری اکولوژیک، پایداری فرهنگی، پایداری اقتصادی و پایداری محلی (شریف زاده و دیگران، ۱۳۸۱: ۵۶) را شامل می‌شود. در یک نگرش واقع بینانه، اگر چه گردشگری منافعی از قبیل ارزآوری، ایجاد اشتغال، افزایش درآمد دولت و مدرنیزاسیون و صنعتی شدن کشاورزی را به ارمغان می‌آورد، اما از سوی دیگر مانند شمشیر دولبه‌ای است که به بسیاری از جوامع بومی آسیب می‌رساند. هجوم تعداد زیادی از گردشگران می‌تواند تأثیرات کوتاه مدت و بلند مدت برای استحکام اجتماعی، فرهنگی جوامع روستایی داشته باشد که در مجموع تأثیرات سوء این روند بر جوامع محلی و فرهنگ آن‌ها را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:

- ۱- افزایش جرم و جنایت و سایر رفتارهای ضد اجتماعی در روستاها؛
- ۲- هجوم ثروتمندان غیر روستایی به روستاها و تجاوز به حریم ساکنان روستا به علت تراکم و افزایش جمعیت؛
- ۳- کاهش خدمات محلی بطور مثال جایگزین شدن رستوران‌ها و مکانهای اقامتی و سیاحتی به جای فروشگاه‌ها و مکانهای کوچک محلی؛
- ۴- آشنایی روستاییان با عقاید جدید، مدلباس و شیوه‌های نادرست رفتاری و مقابله آن‌ها با ارزش‌های سنتی- فرهنگی و نهایتاً کمرنگ شدن فرهنگ‌های بومی (منشی زاده و خوشحال، ۱۳۸۳: ۱۰۴).

از طرف دیگر اثرات مثبت گردشگری روستایی را نمی‌توان نادیده گرفت. لذا به طور بسیار خلاصه می‌توان این دسته از اثرات را با توجه به نتایج تحقیقات (رضوانی و صفایی، ۱۳۸۴)، و همچنین سایر مطالعات انجام شده به شرح ذیل برشمرد:

افزایش میزان درک مدارا بین فرهنگ‌ها و جلوگیری از نابودی سنت‌ها، آداب و رسوم کهن کشور؛ افزایش درآمد روستائیان به واسطه کسب و کارهای تازه و رفت و آمد

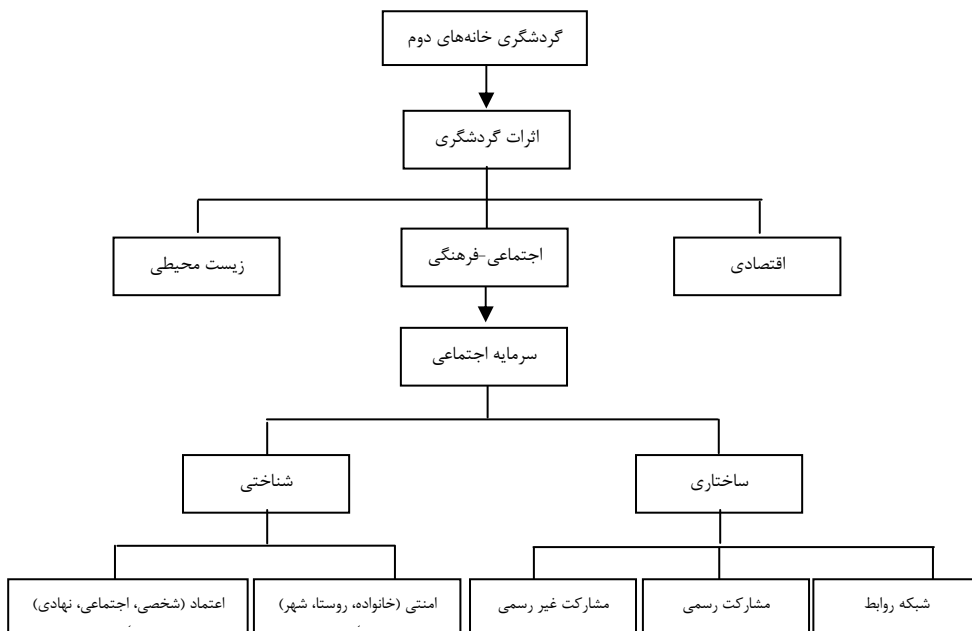
گردشگران؛ کمک به توزیع مناسب و عادلانه امکانات و منابع در سطح کشور و برقراری عدالت اجتماعی؛ جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و ایجاد انگیزه برای بازگشت بسیاری از مهاجران به روستا؛ احیاء دانش‌های بومی فراموش شده و بازگشت رونق، خودکفایی و نشاط به جوامع روستایی؛ ایجاد مراکز عرضه مستقیم تولیدات روستایی به مصرف‌کنندگان بدون دخالت واسطه‌ها.

حال با توجه به پیامدهای مثبت و منفی پیدایش و گسترش خانه‌های دوم گردشگری، در این مطالعه با استفاده از رویکرد تطبیقی، و با توجه به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن، تلاش شده است تا با بکارگیری روشهای دقیق سنجش و ارزیابی، میزان سرمایه‌ی اجتماعی در دو جامعه‌ی روستایی (یکی واجد خانه‌های دوم و دیگری فاقد خانه‌های دوم)، شناسایی و تعیین شود و سپس با مقایسه میانگین سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن در دو جامعه، به بررسی و تجزیه و تحلیل تفاوت‌ها پرداخته شود.

چارچوب تحلیلی

بر اساس اثرات مختلف کالبدی، زیست محیطی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی گردشگری خانه‌های دوم، در این تحقیق اثرات اجتماعی آن مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد. مدل تحلیلی زیر بر اساس پایه‌های نظری تحقیق ترسیم شده است:

شکل (۱): چارچوب تحلیلی تحقیق

منبع: تحقیق حاضر

روش تحقیق

در این مطالعه از دو روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. برای تدوین بخش مقدماتی و نظری و تکمیل پیشینه تحقیق از روش اسنادی استفاده شده است. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق و تکمیل بخش تجربی آن از روش پیمایشی استفاده شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها، از روش میدانی استفاده شده و ابزار سنجش مفاهیم، پرسشنامه محقق ساخته بوده است. جامعه آماری این تحقیق، دو روستا در غرب مازندران، واقع در شهرستان تنکابن (بخش خرم‌آباد) می‌باشد که با تحقیقات میدانی به طور هدفمند مشخص شدند، به طوری که یکی از آنها (سیاوَرز) دارای خانه‌های دوم (بیش از ۱۰ درصد از خانوارها) و دیگری (لیره سر) تقریباً فاقد خانه‌های دوم می‌باشد. جمعیت روستای سیاوَرز براساس آخرین آمار سرشماری نفوس و مسکن (سال ۱۳۸۵)، ۱۰۱۸ نفر و جمعیت روستای لیره سر ۸۹۳ نفر بوده است که بر مبنای رشد طبیعی جمعیت در مناطق روستایی شهرستان تنکابن (۱/۶ درصد^۱) جمعیت روستای سیاوَرز ۱۰۹۹ نفر و روستای لیره سر ۹۶۴ نفر برای زمان مطالعه (۱۳۹۰) برآورد گردیده است. حجم کل نمونه بر اساس فرمول کوکران ۲۲۸ نفر برآورد شده است که با مراجعه به دو روستا، نمونه‌های تحقیق از روستای سیاوَرز ۱۲۱ نفر و از روستای لیره سر ۱۰۷ نفر بر اساس شیوه نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند.

نحوه‌ی سنجش مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی

با توجه به تعریف سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان مجموعه‌ای از شبکه‌های روابط و پیوندهای اجتماعی مبتنی بر اعتماد بین فردی و بین گروهی که تعامل افراد با نهادها و گروه‌ها و کنش‌های یاری‌گرانه آن‌ها را به منظور دستیابی به اهداف فردی و جمعی تسهیل می‌کند، می‌توان دو بعد اصلی برای سرمایه‌ی اجتماعی قایل شد: ۱- بُعد ساختاری و ۲- بُعد شناختی؛ که در جدول ذیل ارائه شده‌اند.

^۱ - معاونت برنامه ریزی استانداری مازندران، اداره کل آمار و اطلاعات، ۱۳۹۰.

جدول (۲): مفهوم سازی سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی استان مازندران

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها	شماره سؤال در پرسشنامه
سرمایه‌ی اجتماعی	ساختاری	شبکه‌های اجتماعی	شبکه روابط اجتماعی	۵	۵۵-۵۹
			مشارکت اجتماعی رسمی	۱۰	۲۱-۳۰
			مشارکت اجتماعی غیررسمی	۱۳	۶۳-۷۵
سرمایه‌ی اجتماعی	شناختی	امنیت اجتماعی	خانوادگی	۱	۶۰
			محلی	۱	۶۱
			ملی	۱	۶۲
		اعتماد اجتماعی	اعتماد بین شخصی	۱۱	۳۱-۴۰
			اعتماد اجتماعی	۲	۱۹-۲۰
			اعتماد نهادی	۱۴	۴۱-۵۴
			مجموع		

منبع: تحقیق حاضر

معرفی اجمالی محدوده‌ی پژوهش

روستای لیره سر

روستای لیره سر یکی از روستاهای دهستان بلده از بخش خرم آباد شهرستان تنکابن می‌باشد که در شعاع ۲۰ کیلومتری ضلع جنوب شرقی شهر خرم آباد قرار دارد. این روستا از لحاظ طبیعی در منطقه جنگلی واقع در دشت قرار دارد. شغل اکثر مردم این منطقه کشاورزی، دامداری و همچنین کار در کارخانه بهره برداری از منابع جنگلی است. مساحت این روستا حدود ۷۵ هکتار می‌باشد که از این ۷۵ هکتار، ۳۱۲۰۰ متر به افراد غیر بومی فروخته شده است^۱. این متراژ از زمین‌ها در طی ۲۱ فقره معامله انجام شده که ۸۰ درصد از این معاملات، برابر ۲۴۹۰۰ متر مربع، در طی یک سال اخیر بوده است این مقدار از زمین‌های روستا برابر ۴/۲ درصد از کل مساحت روستا می‌باشد. با این وجود هنوز خانه‌های دوم در این منطقه ساخته نشده و افراد ساکن در این روستا با این پدیده درگیر نشده‌اند. پیش‌بینی می‌شود در آینده نزدیک خانه‌های دوم در این روستا نیز ایجاد و گسترش یابند.

^۱ - مصاحبه با دهیار روستا

روستای سیاوَرز

روستای سیاوَرز یکی از روستاهای دهستان بلده از بخش خرم آباد شهرستان تنکابن می‌باشد که در شعاع ۸ کیلومتری شهر خرم آباد قرار دارد. این روستا از لحاظ طبیعی در منطقه جنگلی قرار داشته و از امکانات زیر بنایی مثل آب، برق، تلفن، همچنین خانه بهداشت، دبستان، پست بانک و... برخوردار است. شغل اکثر مردم این منطقه کشاورزی، باغداری و فعالیت در بخش خدمات می‌باشد. محصولات این روستا مرکبات، کیوی، برنج و چای است. محصولات مرکبات این روستا در سطح کشور شهرت زیادی دارد. در حال حاضر ۳۰ خانوار غیر بومی در این روستا زندگی می‌کنند که حدود ۱۱ درصد از خانوار های این روستا را شامل می‌شوند. حدود ۵۰ قطعه زمین نیز به افراد غیر بومی واگذار شده است^۱ که در مقایسه با روستای لیره سر نشانگر تعداد خانه‌های دوم زیادی می‌باشد و می‌تواند نسبت به روستای لیره سر، به عنوان یک روستای دارای خانه‌ی دوم تلقی و مورد مطالعه قرار گیرد.

یافته های توصیفی (متغیرهای زمینه ای):

به منظور آشنایی با سیمای نمونه های آماری در این قسمت خلاصه ای از وضعیت نمونه‌ها بر حسب سه متغیر جنسیت، وضع تأهل و میزان تحصیلات در جدول ذیل خلاصه شده است.

^۱ - مصاحبه با دهیار روستا

جدول (۳): خلاصه شاخصهای آماری وضعیت متغیرهای زمینه‌ای تحقیق

متغیر	گزینه‌ها	واجد خانه دوم		فاقد خانه دوم		کل	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۶۸	۵۶/۲	۵۵	۵۱/۴	۱۲۳	۴۶/۱
	زن	۵۳	۴۳/۸	۵۲	۴۸/۶	۱۰۵	۵۳/۹
	جمع	۱۲۱	۱۰۰	۱۰۷	۱۰۰	۲۲۸	۱۰۰
تأهل	مجرد	۲۳	۱۹	۵۶	۵۲/۳	۷۹	۳۴/۶
	متأهل	۹۶	۷۹/۳	۵۱	۴۷/۷	۱۴۸	۶۴/۵
	فوت همسر	۲	۱/۷	۰	۰	۲	۰/۹
	جمع	۱۲۱	۱۰۰	۱۰۷	۱۰۰	۲۲۸	۱۰۰
تحصیلات	بی سواد	۴	۳/۳	۱	۰/۹	۵	۲/۲
	پایان راهنمایی	۳۳	۲۷/۳	۲۲	۲۰/۶	۵۵	۲۴/۱
	دیپلم	۳۳	۲۷/۳	۶۱	۵۷/۰	۹۴	۴۱/۲
	فوق دیپلم	۱۵	۱۲/۴	۱۱	۱۰/۳	۲۶	۱۱/۴
	لیسانس و بالاتر	۳۶	۲۹/۸	۱۲	۱۱/۲	۴۸	۲۱/۱
	جمع	۱۲۱	۱۰۰	۱۰۷	۱۰۰	۲۲۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق حاضر

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد نمونه‌های آماری هر دو روستا دارای توزیع فراوانی مشابهی در سه متغیر جنسیت، وضع تأهل و میزان تحصیلات می‌باشند. برخی از تفاوت‌های موجود، به دلیل تفاوت‌های ساختاری در جمعیت و شاخص‌های جمعیتی می‌باشد.

یافته‌های تحلیلی

تفاوت میزان سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن در دو روستای واجد و فاقد خانه دوم

برای آزمون تفاوت معنی‌داری سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن بین دو روستای مورد مطالعه، از آزمون مقایسه میانگین‌ها برای دو نمونه مستقل استفاده شد. نتایج حاصله در جدول شماره ۴ خلاصه شده است. نتیجه آزمون مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که در مجموع با وجود تفاوت‌های قابل ملاحظه در برخی از مؤلفه‌ها و ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی، تفاوت موجود در سرمایه‌ی اجتماعی کل و ابعاد اصلی آن در دو روستای واجد و فاقد خانه‌ی دوم از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. مقایسه مؤلفه‌های مشارکت اجتماعی رسمی، اعتماد اجتماعی و اعتماد نهادی تفاوت‌های معنی‌داری را به نفع روستای فاقد خانه‌ی دوم نشان می‌دهد. یعنی ساکنان روستای لیره سر عضویت و همکاری بیشتری در نهادهای مدنی مانند انجمن اولیاء و مربیان و ... دارند، به صداقت افراد جامعه بیشتر اعتقاد دارند و به افراد جامعه بیشتر اعتماد می‌کنند و به سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی بیشتر از ساکنان روستای سیاوَرز اعتماد دارند. این تفاوت‌های معنادار می‌توانند ابزاری برای پیش

بینی وضعیت آینده روستاهای دارای خانه‌ی دوم تلقی شود. به طوری که با گسترش خانه‌های دوم در سطح روستاها می‌توانیم انتظار داشته باشیم که سرمایه‌ی اجتماعی به ویژه سرمایه‌ی اجتماعی شناختی با شاخص‌هایی مانند اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی و همچنین سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری با شاخص‌هایی مانند مشارکت رسمی کاهش بپذیرد.

با وجود تفاوت معنی دار در سه مؤلفه‌ی پیش گفته، یکی از گویه‌های امنیت اجتماعی (امنیت در سطح روستا) تفاوت معنی‌داری را به نفع روستای دارای خانه‌ی دوم نشان می‌دهد که نتیجه‌ی قابل تأملی بشمار می‌رود.

در مجموع مقایسه سرمایه‌ی اجتماعی کل و ابعاد اصلی آن در دو روستا نشان می‌دهد که روستای فاقد خانه‌ی دوم از سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری برخوردار است در حالیکه روستای دارای خانه‌ی دوم ویژگی‌های سرمایه‌ی اجتماعی خود را در مؤلفه‌های خاصی (مشارکت اجتماعی رسمی، اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی) به طور معنی‌داری از دست داده است. این نتیجه با نتیجه تحقیق وسپالانین و همکارانش در فنلاند (۲۰۰۸) همخوانی دارد که در آنجا یکی از اثرات گردشگری خانه‌های دوم را، تغییر در شبکه‌های اجتماعی و مشخصاً تغییر در مشارکت و تعامل اجتماعی عنوان نموده بودند.

جدول (۴): خلاصه شاخصهای آماری آزمون مقایسه میانگین سرمایه‌ی اجتماعی و

ابعاد آن در دو روستای واجد و فاقد خانه دوم

نتیجه آزمون	سطح معنی‌داری Sig.	مقدار آزمون T	میانگین		زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد	مجموع و مقایسه
			فاقد خانه دوم (لیره سر)	واجد خانه دوم (سیاوزز)				
رد	۰/۲۶۶	۱/۱۱	۱۰/۵۰	۱۱/۰۲	شبکه روابط اجتماعی	شبکه‌های اجتماعی	ساختاری	مجموع و مقایسه
تأیید	۰/۰۲۱	۲/۳۲	۱۰/۹۴	۸/۶۵	مشارکت اجتماعی رسمی			
رد	۰/۸۸۶	۰/۱۴	۳۲/۰۷	۳۱/۸۶	مشارکت اجتماعی غیررسمی			
رد	۰/۳۷۴	۰/۸۹۲	۵۳/۵۲	۵۱/۵۴	سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری			
رد	۰/۵۶۰	۰/۵۸۳	۱۱۱/۹۸	۱۱۶/۷۳	در سطح خانواده	امنیت اجتماعی	شناختی	
تأیید	۰/۰۰۵	۲/۸۱۰	۱۰۲/۳۵	۱۲۵/۲۴	در سطح روستا			
رد	۰/۷۶۴	۰/۳۰۰	۱۱۳/۲۸	۱۱۵/۵۸	در سطح شهر			
رد	۰/۱۸۶	۱/۳۲	۲۰/۲۹	۲۱/۵۷	اعتماد بین شخصی	اعتماد اجتماعی		
تأیید	۰/۰۲۱	۲/۲۹	۳/۳۶	۲/۸۴	اعتماد اجتماعی			
تأیید	۰/۰۴۵	۲/۰۱	۲۹/۰۹	۲۶/۱۳	اعتماد نهادی			
رد	۰/۴۷۲	۰/۷۲۱	۵۹/۴۶	۵۷/۶۸	سرمایه‌ی اجتماعی شناختی			
رد	۰/۳۱۵	۱/۰۰	۱۱۲/۹۹	۱۰۹/۲۳	سرمایه‌ی اجتماعی کل			

منبع: یافته‌های تحقیق حاضر

مقایسه‌ی درآمد، تحصیلات و طبقه‌ی اجتماعی ذهنی

همچنانکه سطح معنی‌داری آزمون مقایسه‌ی میانگین‌ها در جدول شماره‌ی ۵ نشان می‌دهد، دو متغیر یعنی درآمد و تحصیلات به نفع روستای سیاوَرز (واجد خانه دوم) و یک متغیر یعنی طبقه‌ی اجتماعی ذهنی به نفع روستای لیره سر (فاقد خانه‌ی دوم) دارای تفاوت معنی‌داری هستند. درآمد مردم ساکن در روستای سیاوَرز (واجد خانه‌ی دوم) بیش از ۲/۵ برابر مردم ساکن در روستای لیره سر (فاقد خانه‌ی دوم) است. این امر حاکی از پیامد و اثر مثبت خانه‌ی دوم بر سطح درآمد و وضعیت اقتصادی مردم روستای پذیرنده خانه‌ی دوم می‌باشد. در اکثر تحقیقات انجام شده در باره اثرات اقتصادی - اجتماعی گسترش گردشگری خانه‌های دوم، تغییر مثبت اقتصادی در جامعه میزبان پیش بینی و تأیید شده است و این نتیجه تحقیق با نتایج تحقیقات دیگران در سطح جهانی و ملی سازگاری دارد. سطح تحصیلات نیز حاکی از آن است که ساکنان روستای دارای خانه‌ی دوم از سطح تحصیلات بالاتری برخوردارند. در مورد طبقه ذهنی یعنی ارزیابی مردم از جایگاه طبقاتی خودشان در جامعه، در حالیکه مردم ساکن در روستای فاقد خانه‌ی دوم خود را در طبقه‌ی بالاتری جای داده‌اند، مردم ساکن در روستای دارای خانه‌ی دوم از این حیث خود را در مرتبه‌ی پایین‌تری قرار داده‌اند.

جدول (۵): خلاصه‌ی شاخص‌های آماری آزمون مقایسه‌ی میانگین درآمد، سطح تحصیلات و طبقه‌ی اجتماعی ذهنی در دو روستای واجد و فاقد خانه‌ی دوم

نتیجه‌ی آزمون	سطح معنی‌داری Sig.	مقدار آزمون t	میانگین		متغیر
			فاقد خانه‌ی دوم (لیره سر)	واجد خانه‌ی دوم (سیاوَرز)	
تأیید	۰/۰۰۰	۴/۷۱۷	۹۳/۶	۲۳۷/۱	درآمد
تأیید	۰/۰۵۴	۱/۹۳۶	۳/۱۰	۳/۳۸	تحصیلات
تأیید	۰/۰۳۱	۲/۱۷۲	۱/۹۳	۱/۸۲	طبقه‌ی اجتماعی ذهنی

منبع: یافته‌های تحقیق حاضر

در مجموع درآمد و تحصیلات که از شاخص‌های اصلی طبقات اجتماعی بشمار می‌روند، در روستاهای دارای خانه‌ی دوم در سطح بالاتری قرار دارند که حاکی از اثرات مثبت استقرار و گسترش خانه‌های دوم می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

با نگاهی اجمالی به تحقیق‌هایی که با محوریت خانه‌های دوم در رشته‌هایی مثل جغرافیا و دیگر رشته‌ها انجام شده این طور می‌توان نتیجه گرفت که پدیده خانه دوم نه

تنها می‌تواند بر مسائل زیست محیطی و اقتصادی تأثیر گذار باشد بلکه در صورت برخورد ناآگاهانه با این پدیده می‌تواند آن را از یک فرصت به یک چالش بزرگ اجتماعی تبدیل کند و مسائل و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را نیز با خود به ارمغان آورد. نتیجه تحقیق حاضر نشان داد که برخی از مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی (مشارکت اجتماعی رسمی، اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی) در روستای دارای خانه دوم، کمتر از روستای فاقد خانه دوم، می‌باشد. این خود زنگ خطری است که در راستای زوال سرمایه‌ی اجتماعی به صدا در می‌آید. همچنین نتیجه این تحقیق نشان داد که میانگین سطح تحصیلات و میزان درآمد ساکنان روستای سیاوَرز (دارای خانه دوم) بیشتر از ساکنان روستای لیره سر (فاقد خانه دوم) می‌باشد. نتیجه تحقیق در خصوص میزان مصرف رسانه‌ای نشان داد که در روستای دارای خانه‌ی دوم مصرف رسانه‌ای به طور معنی‌داری کمتر از روستای فاقد خانه‌ی دوم می‌باشد که این یافته تحقیق با نتیجه تحقیق وسپالاین و همکارانش در فنلاند (۲۰۰۸) همخوانی دارد که اثرات گردشگری خانه‌های دوم را شامل تغییر در سبک زندگی و از جمله مصرف کالاهای فرهنگی می‌دانستند.

دو نتیجه‌ی مهم اقتصادی مثبت و اجتماعی منفی، مسائلی را مطرح می‌نماید که لزوم توجه به جنبه‌ی اجتماعی گسترش خانه‌های دوم را بیش از پیش ضروری می‌سازد. در واقع با این نتایج بدست آمده از مطالعات موردی، نمی‌توان قاطعانه اظهار نظر نمود و نتیجه را به همه‌ی روستاهای دارای خانه‌ی دوم تعمیم داد. لکن می‌توان توصیه نمود تا محققان و پژوهشگران حوزه‌ی مسائل اجتماعی، با توجه به رشد روزافزون خانه‌های دوم در سطح کشور، پیامدها و اثرات گسترش خانه‌های دوم را اولویت پژوهش‌های بنیادی و کاربردی خود قرار دهند و با انجام پژوهش‌های علمی در این زمینه، هم به توسعه‌ی مرزهای دانش و انباشتگی ادبیات موضوع مدد رسانند و هم با ارائه‌ی راهکارها و پیشنهادات عملی، به حل مسائل و مشکلات اجتماعی ناشی از گسترش بی‌رویه‌ی خانه‌های دوم کمک کنند.

منابع و مأخذ

۱. آمار، تیمور (۱۳۸۵). بررسی و تحلیل گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی مطالعه‌ی موردی بخش خورگام شهرستان رودبار، فصلنامه‌ی چشم‌انداز جغرافیایی، سال اول، شماره‌ی ۱.
۲. ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۳). توسعه‌ی روستایی با تأکید بر جامعه‌ی روستایی ایران، نشر نی، تهران.
۳. باقرزاده، فریور (۱۳۹۰). خانه‌های دوم روستایی و توریسم، قابل دسترس در آدرس: <http://farivar-b.blogfa.com>.

۴. توسلی، غلام‌عباس و مرضیه موسوی (۱۳۸۴). مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی، فصلنامه علوم اجتماعی، زمستان، شماره ۲۶، صص: ۱ تا ۳۲.
۵. حسینی ابری، سید حسن (۱۳۸۰). مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، دانشگاه اصفهان.
۶. خوش فر، غلامرضا (۱۳۸۷). تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی مطالعه موردی: استان گلستان، رساله دکتری، رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی.
۷. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۲). تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم و بررسی اثرات کالبدی آنها بر نواحی روستایی شمال استان تهران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره‌ی ۴۵، تابستان، صص ۷۳-۵۹.
۸. رضوانی، محمدرضا و جواد صفایی (۱۳۸۴). گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت‌ها و تهدیدها (مورد: نواحی روستایی شمال تهران) پژوهش‌های جغرافیایی، شماره‌ی ۵۴، زمستان، صص ۱۲۱-۱۰۹.
۹. رضوانی، محمدرضا و مهدی رمضان زاده لسبویی (۱۳۹۱). تحلیل اثرات زیست‌محیطی گردشگری خانه‌های دوم در نواحی روستایی، چکیده‌ی مقالات همایش ملی توسعه‌ی پایدار نواحی مرزی، دانشگاه گلستان، گرگان.
۱۰. شارپلی ریچارد، جولیا (۱۳۸۰). گردشگری روستایی، ترجمه رحمت اله سنتی زاده و نصیری فاطمه، عصر سبحان.
۱۱. شاریه، ژان برنار (۱۳۷۳). شهرها و روستاها- آزمونی در گوناگونی مناسبات شهر و روستا در جهان، ترجمه سیروس سهامی، مشهد: نشر نیکا.
۱۲. شارع پور، محمود (۱۳۸۵). سرمایه‌ی اجتماعی: مفهوم سازی، سنجش و دلالت‌های سیاستگذاری، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی مازندران.
۱۳. شریف زاده، ابوالقاسم و همایون مرادنژاد (۱۳۸۱). توسعه‌ی پایدار و توریسم روستایی، ماهنامه‌ی اجتماعی - اقتصادی جهاد، شماره‌ی ۲۵۰-۲۵۱.
۱۴. صالحی نسب، زهرا (۱۳۸۴). گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۱۵. صیدایی، سیداسکندر، محبوبه خسروی نژاد و صدیقه کیانی (۱۳۸۹). تأثیر خانه‌های دوم بر توسعه‌ی منطقه‌ی باغیهداران شهرستان لنجان، مطالعات شهری منطقه‌ای دانشگاه اصفهان، سال اول، شماره‌ی ۴، بهار، صص ۱۹-۳۶.
۱۶. ضیایی محمود و زهرا صالحی نسب (۱۳۸۷). گونه‌شناسی گردشگران خانه‌های دوم و بررسی اثرات کالبدی آنها بر نواحی روستایی (مطالعه‌ی موردی رودبار قصران). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره‌ی ۶۶، زمستان، صص ۸۴-۷۱.

۱۷. عنابستانی، علی اکبر (۱۳۸۸). بررسی آثار کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه‌ی سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه‌ی موردی روستاهای ییلاقی شهر مشهد، **روستا و توسعه‌ی**، زمستان؛ ۱۲(۴):۱۴۹-۱۶۶.
۱۸. فشارکی، پریدخت (۱۳۷۳). **جغرافیای روستایی عمومی**، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران: چاپ اول. ۱۳۳-۱۴۲.
۱۹. فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴). **بررسی سرمایه‌ی اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران**، رساله‌ی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران.
۲۰. فیروزنیا، قدیر؛ عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و محبوبه ولی خانی (۱۳۹۰). پیامدهای گسترش ویلاسازی (خانه‌های دوم) در نواحی روستایی: دهستان تاررود شهرستان دماوند، **جغرافیا، زمستان**؛ ۹(۳۱):۱۴۹-۱۷۰.
۲۱. قادری، اسماعیل (۱۳۸۲). **نقش گردشگری در توسعه‌ی پایدار**، رساله‌ی دکتری، گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۲۲. قدمی مصطفی، نفیسه رضایی و مرضیه صنایعی (۱۳۸۹). بررسی ظرفیت تحمل حوزه‌ی گردشگری ساحلی در چارچوب ابعاد اجتماعی و امنیتی (نمونه‌ی مورد مطالعه شهر بابلسر)، **مجموعه مقالات بررسی فرصت‌ها و چالش‌های اجتماعی - امنیتی در سواحل دریای خزر**، ص ۴۵-۱۵.
۲۳. قلی پور، رحمت‌اله (۱۳۸۶). **سرمایه‌ی اجتماعی و عوامل زوال آن**، دانشگاه مازندران.
۲۴. گلین مقدم، خدیجه (۱۳۸۸). روند شکل‌گیری و گسترش خانه‌های دوم در حوزه‌ی جنگلی-کوهستانی شمال کشور در سال‌های ۸۵-۱۳۴۵، **فصلنامه‌ی چشم‌انداز جغرافیایی**، سال چهارم، شماره‌ی ۹، پاییز و زمستان، ۱۰۹-۲۱۰.
۲۵. معاونت برنامه‌ریزی استانداری مازندران (۱۳۹۰). **سالنامه‌ی آماری استان مازندران**، استانداری مازندران، معاونت برنامه‌ریزی، اداره‌ی کل آمار و اطلاعات.
۲۶. منشی‌زاده، رحمت‌ا... و فرهاد خوشحال (۱۳۸۳). تأثیر توریسم در تغییر کاربری اراضی در شهرستان لاهیجان (با تأکید بر اراضی روستایی) **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، جلد چهارم، شماره ۵، صفحه ۸۹-۱۰۶.
۲۷. مهدوی حاجیلویی، مسعود؛ مجتبی قدیری معصوم و مهدی سنایی (۱۳۸۷). نقش و تأثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی، اجتماعی ناحیه‌ی کلاردشت، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره‌ی ۵۶، پاییز، ص ۳۱-۱۹.
۲۸. وثوقی، منصور (۱۳۶۶). **جامعه‌شناسی روستایی**، انتشارات کیهان. چاپ اول.
29. Asgary, A., Rezvani, M.R., and Mehregan, N. (2011). Local Residents' Preferences for Second Home Tourism Development Policies: A Choice Experimental Analysis. **TOURISMOS**, V. 6, N. 1, Spring, PP. 31-5.
30. Clout, H.D. (1969). Second Homes in France. **Journal of the Town Planning Institute**, 55, 440.

31. Bourdieu, P. (1997). **The Forms of Capital**, in Richardson, J. (ed), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, Green Wood Press, Westport, CT.
32. Coleman, James S. (1990). **Foundations of social theory**, Cambridge mass, Harvard University press.
33. Fredline, E., Tideswell, C. & Lee, D. (2005). **Community Awareness of Tourism in Byron Bay, report for Sustainable Tourism CRC**, Gold Coast, Australia.
34. Fukuyama, F. (1995). **Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity**, New York, NY: Free Press.
35. Halpern, David. (2005). **Social Capital**, Polity Press, Cambridge, United Kingdom.
36. Liz, F., Deery, M. and Jago, L. (2006). **Development of a Scale to Assess the Social Impact of Tourism within Communities**, Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism.
37. Mathieson, A. & Wall, G. (1982). **Tourism: Economic, Physical and Social Impacts**. Longman, Harlow.
38. Portes, A. (1998). **Social Capital: It's Origins and Applications in Modern Sociology**, in E. L. Lesser (ed.) Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications, Boston.
39. Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and Revival of American community**. New York, N.Y.: Simon & Schuster.
40. Putnam, R. (1993). **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton, N.J., Princeton University Press.
41. Sofield, T., De Lacy, T., Lipman, G. & Daugherty, S. (2004). **Sustainable Tourism Eliminating Poverty: an Overview**. Sustainable Tourism CRC; Gold Coast, Australia.
42. Vepsäläinen, M., Hiltunen, M. & Pitkänen, K. (2008). Foreseeing Trends and Ecosocial Impacts of Second Home Tourism, **The 17th Nordic Symposium in Tourism**, PP. 25-28.
43. Woolcock, M. & Narayan, D. (2001). Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy, **The World Bank Research Observer**, No. 15(2).